

به نام خداوند جان و خرد

ماجرای فتح شام

تألیف:

ابو عبدالله محمد بن عمر بن واقد واقدی

متوفی به سال ۲۰۷ هـ. ق

پیاده‌سازی و تصحیح نسخه عربی:

عبداللطیف عبدالرحمن

مترجم:

نرجس توحیدی‌فر

انتشارات شفیعی

۱۴۰۲

سرشناسه	: واقدی، محمد بن عمر، ۱۳۰-۲۰۷ ق.
عنوان قراردادی	: فتوح الشام، فارسی، برگزیده
عنوان و نام پدیدآور	: ماجرای فتح شام / تألیف ابوعبدالله محمد بن عمر بن واقد واقدی؛ پیااده سازی و تصحیح نسخه عربی عبداللطیف عبدالرحمن؛ مترجم نرجس توحیدی فر.
مشخصات نشر	: تهران: انتشارات شفیعی، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	: ۵۴۱ ص.
شابک	: 978-622-5926-19-6
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتاب حاضر ترجمه جلد اول کتاب «فتوح الشام» تألیف محمد بن عمر واقدی است.
موضوع	: فتوحات اسلامی - سوریه Islamic conquests - Syria اسلام - تاریخ - متون قدیمی تا قرن ۱۴ Islam - History - Early works to 20th century
شناسه افزوده	: توحیدی فر، نرجس، -۱۳۶۴، مترجم
رده بندی کنگره	: DS۳۸/۱
رده بندی دیویی	: ۹۰۹/۰۹۷۶۷۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۹۳۷۱۰۸۳

ماجرای فتح شام

تألیف: ابوعبدالله محمد بن عمر بن واقد واقدی
پیااده سازی و تصحیح نسخه عربی: عبداللطیف عبدالرحمن

مترجم: نرجس توحیدی فر

نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۲

حروف چینی: راه شهاب

چاپ و صحافی: نقشبینه

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

حق چاپ و نشر برای انتشارات شفیعی محفوظ است

انتشارات شفیعی: تهران، میدان انقلاب، خیابان منیری جاوید، ساختمان اردیبهشت،

شماره ۶۵، طبقه همکف، تلفن: ۶۶۴۹۴۶۵۴

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۶۲۶-۱۹-۶

فهرست مندرجات

۵.....	مقدمه ناشر
۱۱.....	راهی شدن سپاه
۱۵.....	سفارش ابوبکر
۲۶.....	سفارش ابوبکر به عمرو بن عاص
۳۱.....	عمرو بن عاص در فلسطین
۳۷.....	نامه عمرو بن عاص به ابوعبیده
۴۱.....	خالد بن ولید در شام
۵۹.....	نبردهای شام
۷۳.....	خوله دختر آزور
۸۲.....	نبرد حومه دمشق
۸۸.....	قهرمانی زنان
۹۳.....	سفارش خالد
۱۰۵.....	نبرد أجنادین
۱۱۱.....	نامه ابوبکر به خالد
۱۱۳.....	حومه دمشق
۱۱۷.....	دلاوری يك زن
۱۲۴.....	جنگ بر فراز باروها
۱۴۹.....	خالد از فتح خود می نویسد
۱۵۳.....	ولایت ابوعبیده

۴ / ماجرای فتح شام

۱۵۸	 بیان داستان نبرد اُبی القُدس
۱۷۲	 نبرد ضرار
۱۷۷	 داستان فتح حمص
۱۸۰	 داستان نبرد خالد بن ولید
۱۸۲	 داستان فتح قنسرین
۱۹۶	 جبله با خالد نبرد می‌کند
۲۳۰	 ماجرای ورود مسلمانان به حمص
۲۴۱	 داستان فتح رستن
۲۵۲	 نبرد حمص
۲۵۸	 ماجرای نبرد یرموک
۲۶۸	 جبله بن ایهیم
۳۲۲	 زنان مسلمان در میدان نبرد
۳۴۲	 شعار
۳۸۰	 ماجرای فتح شهر بیت المقدس
۴۱۰	 ماجرای فتح شهر حلب و قلعه‌های آن
۴۶۲	 ماجرای فتح عزاز
۵۳۱	 نمایه

مقدمه ناشر

ابوعبدالله محمد بن عمر بن واقدی در سال ۱۳۰ در اواخر خلافت مروان بن محمد در مدینه متولد شد. این مطلب را شاگرد و کاتب او، ابن سعد در طبقات اظهار داشته است. صفدی و ابن تغری بدوی ولادت او را در سال ۱۲۹ دانسته و ابوالفرج اصفهانی می نویسد: که مادر واقدی، دختر عیسی بن جعفر بن سائب خاثر است و پدر این بانو، مردی ایرانی و از سرزمین فارس است.

واقدی از وابستگان بنی سهم است که یکی از خاندان های قبیله بنی اسلم شمرده می شدند. اینکه ابن حاکم او را از وابستگان و خدمتکاران بنی هاشم دانسته است، صحیح نیست.

واقدی در دستگاه خلافت عباسی به کار قضا مشغول داشته و کمابیش از امتیازات ویژه همکاری با خلافت، برخوردار می شده است. وی وصی مأمون شمرده شده، وی در برخی از منابع از موالی عباسیان و در منابع دیگر از موالی بنی سهم، شمرده شده است. ابن سعد گفته، که او از موالی عبدالله بن بریده اسلمی بوده است.

سیره نویسی

مصادر کتب تذکره و رجال درباره آغاز زندگانی او مطلبی ندارند، ولی به نظر می رسد که واقدی از سنین جوانی، بلکه نوجوانی، درباره کسب معلومات مربوط به سیره و جنگ های پیامبر (ص)، سخت کوشش می کرده است.

ابن عساکر ضمن نقل قول از مسیبی می نویسد: واقدی کنار ستونی از

مسجد پیامبر (ص) می نشست. از او می پرسیدند چه می خوانی؟ گفت بخش هایی از مغازی. این خبر را خطیب بغدادی هم در تاریخ بغداد، از سمتی نقل کرده است.

بیش تر مراجع، موضوع توجه واقدی به جمع آوری اخبار و احادیث و روایات مختلف به سیره را ذکر کرده و کوشش او را در این امر، تصریح کرده اند.

ابن عساکر و خطیب بغدادی و ابن سید الناس از واقدی نقل می کنند که می گفت: به هر يك از فرزندان صحابه و وابستگان آنها که می رسیدیم می پرسیدیم آیا کسی خبری درباره چگونگی شهادت و محل مرگ خویشاوند خود شنیده ای؟ و چون خبر می دادند، شخصاً به جایی که گفته بود می رفتم و محل را مشاهده می کردم. چنانکه به منطقه مریسیح رفتم و از نزدیک آنجا را مشاهده کردم و از هیچ جنگی آگاه نشدم، مگر اینکه برای معاینه محل آن جنگ، به آنجا رفتم. اخبار شبیه به این خبر نقل شده است. از جمله هارون فروی می گوید:

واقدی را در مکه دیدم که کوله پشتی سفری دارد. گفتم: آهنگ کجا داری؟ گفت: می خواهم به حنین بروم که محل جنگ حنین را از نزدیک مشاهده نمایم.

چیرگی واقدی در شناختن مواضع مختلف به آن درجه است که گفته اند که هارون الرشید و یحیی بن برمکی در سفر حج خود، به مدینه رسیدند. در جستجوی راهنمایی بودند که آنها را به محل گورهای شهیدان و جایگاه جنگ ها راهنمایی می کند، آنها را به واقدی حواله کردند و او همراه آنها دو، تمام مواضع و گورها را نشان آنان داد.

واقدی با وجود گرفتاری های مادی که در تمام مدت زندگی دست به گریبان او بود، مع ذلک مردی بخشنده بوده است.

استاد واقعی واقدی به شرح زیر معرفی شده اند: (ابن جریر، ۱۵۰ق)، (محمد بن عجلان، ۱۴۸ق)، (معمر بن راشد، ۱۵۳ق)، (ابراهیم بن سعد،

۱۸۵ق)، (ابن ابی ذئب، ۱۵۹ق)، (سفیان نوری، ۱۶۱ق)، (عبدالرحمن عبدالعزيز، ۱۶۲ق)، (عبدالحمید بن جعفر، ۱۵۳ق)، (عبدالعزیز دراوری، ۱۸۷ق) که در نوشتن کتاب‌های مغازی و سیره و فتوح شام و اختلافات حدیثی و فقهی از آنان دانش آموخته است.

واقدی به دلیل پایبندی اش به روش‌های تاریخی، مورد طعن اهل حدیث قرار گرفته، به ویژه از این حدیث که اسناد نقل‌ها را داخل در یکدیگر و از چند سند يك متن را فراهم آورده، مورد انتقاد واقع شده است.

ابن عدی نوشته است که متون اخبار واقدی غیر مضبوط بوده و سستی آن‌ها آشکار است و طبعاً روش وی متفاوت از روش محدثان است.

یاقوت حموی نوشته است درباره تاریخ مردمان و سیره و فقه و دیگر فنون به اجماع موثق است.

ذهبی نوشته است واقدی ضعیف است اما نیاز به او در مغازی و فتوح شام روشن است. ما آثار وی را بدون آنکه به آن استناد کنیم می‌آوریم. ابن سید الناس و ابن کثیر با سخنی مدافعانه از وی سخن گفته‌اند.

از عالمان شیعه شیخ مفید او را متمایل به مذهب عثمانی دانسته، که در عین حال به حضرت علی (ع) نیز بی‌علاقه نبوده است. ابن سعد کاتب وی شمرده شده و درباره او نوشته است:

او عالم به جنگ‌ها و سیره و فتوحات شام و اخلاف مردم در حدیث و احکام بوده است.

برخی به شیعه بودن واقدی قایل شده‌اند.

شاید وجود دو کتاب واقدی به نام مولد الحسن و مولد الحسين و مقتل الحسين توهم شیعه بودن او را موجب شده است. چنانکه ابن ندیم هم چنین پنداشته است و می‌گوید: واقدی شیعه و دارای مذهب پسندیده‌ای بوده است و تقیه می‌کرده است. واقدی روایت می‌کند که علی (ع) از معجزات پیامبر (ص) است، همچنان که عصا برای موسی (ع)، زنده کردن مردگان برای عیسی (ع) معجزه بود.

صاحب اعیان الشیعه آیت الله سید محسن جبل عاملی این گفتار ابن ندیم را نقل کرده است و به آن در مورد شیعه بودن واقدی استناد کرده است و به همین جهت شرح حال او را در کتاب خود آورده است. و در عین حال آنچه که موجب تعجب و حیرت می گردد این است که شیخ طوسی با آنکه معاصر ابن ندیم است، در کتاب الفهرست خود هیچ يك از کتاب های واقدی را نام نمی برد، مخصوصاً کتاب مولد الحسن و مولد الحسین و مقتل الحسین را با همه اهمیتی که علما و مورخان شیعه برای این کتاب قائلند، ذکر نکرده است.

شاید یکی از دلایل اینکه واقدی را شیعه وصف کرده اند، مربوط به بعضی از مسائل مذکور در کتاب او باشد. مثلاً گاهی اسامی گروهی از صحابه را ذکر کرده است که نام خلفای راشدین هم در میان آنهاست و چنانکه باید و شاید حق ایشان را ادا نکرده است. به عنوان مثال در نسخه خطی که ما آن را اصل قرار دادیم فهرستی در مورد نام اشخاصی که در جنگ احد از پیش پیامبر گریخته اند، می بینیم که چنین آغاز می شود: (از جمله کسانی که گریخته اند فلان است. و حارث بن حاطب، سواد بن غزیه، سعید بن عثمان، عقبه بن عثمان، خارجه بن عامر که تا میل فرنام فرار نکرد. اوس بن قبطی و گروهی از بنی حارثه. در صورتی که همین عبارت را در شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید می بینیم که به جای کلمه فلان (عمر و عثمان) آورده است و بلاذری همه این عبارات را از واقدی فقط با ذکر نام عثمان نقل کرده است و نام عمر نیست.

ظاهراً چنین است که در نسخه خطی اصل واقدی عمر و عثمان و یا یکی از آن دو را ذکر کرده است و از گریختگان روز احد دانسته است. اما کسی که نسخه را رونویسی کرده، این مسئله را در مورد عمر و عثمان یا هر يك از ایشان نپذیرفته، و آن را به کلمه فلان تغییر داده است و چون متن اصلی و نسخ صحیح واقدی به دست شیعه افتاده است این اخبار را دلیل، نظریه و عبارات ابن ندیم در مورد تشیع واقدی سست به نظر می رساند. و هیچ دلیل

ماجرای فتح شام / ۹

قطعی بر تشیع واقدی نیست و باید در جستجوی دلایل دیگری بود. به ویژه باید از مطالب صریح خود واقدی استمداد طلبید.

واقدی در سال ۲۰۶ ق. درگذشته است. در بعضی تواریخ ۲۰۷ ذکر شده، اما خطیب بغدادی با اسنادی از عبدالله حضری روایت می‌کند که واقدی در سال ۲۰۹ درگذشته است.

اگر قرار باشد یکی از این روایات را بر دیگر روایات ترجیح دهیم، از همه به صواب نزدیک‌تر روایت دوم که به ابن سعد شاگرد و کاتب واقدی و کسی که به زمان او نزدیک است نقل کرده است، به علاوه ابن سعد شب وفات و روز دفن او را نام برده است و چنین می‌نویسد: واقدی شب سه‌شنبه یازده شب گذشته در ذیحجه ۲۰۷ ق درگذشت و روز سه‌شنبه در گورستان خیزران به خاک سپرده شد و هفتاد و هشت ساله بود.

درباره آثار و کتب واقدی این‌ندیم می‌گوید: دو نفر در خانه واقدی شب و روز به نگارش و ثبت کتاب‌ها و مطالب او اشتغال داشته و هنگام مرگ ششصد بسته کتاب از او باقی ماند و برای هر بسته احتیاج به دو مرد بود. واقدی درباره تاریخ اسلام زیاد کار کرده است. ابراهیم حربی در این مورد می‌گوید: [واقدی در امر تاریخ اسلام دانشمندترین مردم بود، ولی از دوره جاهلیت چیزی نمی‌دانسته است].

روایت ابن‌ندیم در مورد کتاب‌های واقدی با آنچه یاقوت حموی در معجم‌الادباء آورده است یکسان است و اختلاف مختصری در آن دیده می‌شود.

صفدی هم در الوافی بالوفیات و کتاب‌های دیگر واقدی را با اختلافی در اسامی آن‌ها شرح داده است. حاجی خلیفه نیز در کتاب کشف‌الفنون همه کتاب‌ها را با تفاوت و اختلاف زیاد در اسامی ذکر کرده است.

کتاب‌های واقدی را می‌توان به شرح زیر نام برد:

- ۱- المغازی ۲- فتوح الشام (ترجمه حاضر فارسی) ۳- اخبار مکه ۴-
- طبقات ۵- الجمل ۶- فتوح عراق ۷- مقتل الحسین (ع) ۸- السیره ۹-

ازواج النبی ۱۰- الرذّه والدّار ۱۱- حرب الاوس والخزرج ۱۲- صفین ۱۳- وفاء النبی (ص) ۱۴- امر الحبشه و الفیل ۱۵- المناکح ۱۶- السقیفه و بیعه ابی بکر ۱۷- ذکر القرآن ۱۸- سیره ابی بکر و وفاته ۱۹- مراعی القریش والانصار فی القطائع ۲۰- الرغیب فی علم القرآن و غلط الرجال ۲۱- مولد الحسن و الحسین (ع) ۲۲- حزب الدنانیر و الدراهم ۲۳- تاریخ الفقها ۲۴- الآداب ۲۵- التاریخ الکبیر ۲۶- غلط الحدیث ۲۷- السنه و الجماعه و ذم الهدی و ترک الخوارج فی الفتن ۲۸- الاختلاف

راجع به کتاب فتوح شام واقدی باید گفت که بعضی معتقدند که کتاب فتوح شام متعلق به واقدی نیست، زیرا کتاب شامل مباحث حماسی است و روایت‌های آن فاقد سند و حتی اسناد غیر مأنوس است و لذا نسبت دادن آن را به واقدی تردید شده است.

مثلاً بروکلیمان نویسنده آلمانی نوشته که واقدی این کتاب را در جریان جنگ‌های صلیبی و از کتاب‌های جنگی و فتوحی به شکل حماسی نوشته است و به او نسبت می‌داده است، تا مردم به بی اطمینان نمایند. البته این سخن را نمی‌شود مورد استناد قرار داد، زیرا اگر فتوح شام مورد تردید قرار گیرد باید کتاب‌های دیگر او را نیز از جمله مغازی که توسط آقای دکتر مهدوی دامغانی ترجمه و نشر شده است را نیز مورد تردید قرار داد و هم‌چنین کتاب‌های دیگر واقدی را.

اگر گفته نویسندگان غربی را مدنظر بگیریم باید گفت که اینها در ممالک خود آنقدر کتاب حماسی و احساسی داشته و دارند که هیچ کدام از آنها را مورد نقد و تحلیل قرار نداده و صحت آن کتاب‌ها بارها تأکید داشته و تشویق و تحریض به مطالعه آن کتاب‌ها نموده‌اند.

علی‌ایحال فتوح شام یکی از کتاب‌های مشهور واقدی است که تاریخ تحلیلی صدر اسلام و پیشرفت اسلام در اروپا را تبیین می‌کند که برای دانش‌پژوهان و متخصصان تاریخ اسلام و ایران مورد توجه و اهمیت می‌باشد و مطالعه این کتاب را به خوانندگان ایرانی توصیه می‌شود.